

Nadežda Durova
(1783– 866), pirmoji
rusų moteris karininke
ir rašytoja, lankėsi Vilniuje
1808 m. ir grįžus kariuo-
meni iš užsienio po karo
prieš Napoleoną, savo
memuarinėse „Kavaleristės
užrašuose“ paliko keletą
susijusių su Viliumi ir
kitomis Lietuvos vietovėmis
epizodų, vėliau parašė
„gotikinį romaną“ „Gudiš-
kės“, kurio veiksmas vyksta
senovės Lietuvoje.

PAVEL
LAVRINEC

Rusiškasis

Vilniaus

tekstas

Vilnius tapo rusų nacionalinės sąmonės dalimi drauge su 1812 metų karu. Tais metais Prancūzijos ir Rusijos valdovai savo rankose laikė Europos likimą, ir miestas tapo pasaulinės reikšmės įvykių arena: čia imperatorių Aleksandrą pakeitė Napoleonas ir jo įvairiakalbė kariauna, kurios gretose ispanai ir italai buvo kur kas mažesnė egzotika nei mameliukai. Caro svita: princai, grafai, kunigaikščiai, generolai – tarp kurių pasitaikydavo ir perėjusių rusų pusėn švedų bei prūsokų, paskui – kiti kunigaikščiai, grafai ir maršalai, ir tarp jų Miuratas, Neapolio karalius. Dramaturginis efektas, kurį sukėlė žinia apie karo veiksmų pradžią, gauta pačiame Vingio parke vykusios džiugios bei prašmatnios puotos įkarštyje, gerai žinomas iš Levo Tolstojaus romano „Karas ir taika“. Suprantama, invazija prasidėjo persikėlimu per Nemuną, o karas baigėsi toli už Rusijos ribų. Bet ir nacionalinė mitologija, ir Tolstojaus romanas byloja ką kita: Vilnius tapo geopolitinio ir dvasinio paribio tašku. Nuo jo į rytus – gimtoji šalis, į vakarus – svetima erdvė¹. Ir todėl Tėvynės karas iš esmės baigėsi tada, kai prie Vilniaus generalgubernatoriaus rūmų, spaudžiant spiginančiam šalčiui, Kutuzovas sviedė po imperatoriaus kojų prancūzų vėliavas. Tokios aureolės apgaubtas miestas iškilo rusų poezijoje – Fiodoro Glinkos eilėraštyje „Partizanas Seslavinas“ (publikuotame 1827 m.): „Štai Vilna, lenkų miestas, knibždantis prancūzų!“ Rusijos armijos karininkas Glinka dukart – 1812 m. pabaigoje ir 1814 m. pavasarį – lankėsi Vilniuje ir paliko apie jį kelis puslapius „Rusų karininko laiškuose“.

Storame sluoksnyje rusų memuaristikos ir istoriografijos veikalų, skirtų „šventojo karo“ epochai, kuriuose aprašomas Vilnius, tai – vienas iš seniausių tekstų, be to, ne kartą leistas, todėl itin plačiai žinomas. Tiesa, Glinka daugiau rašė apie taikų miestą, bundantį naujam gyvenimui po karo siaubo, miestą su puikiu universitetu, vadovaujamu jėzuitų ir lenkų profesorių, miestą, kuriame gyvena dorybingos gražuolės lenkės. Dramaturgo Aleksandro Ostrovskio, kurį laiką viešėjusio Vilniuje 1862 m., dienoraštis daug kur antrina Glinkos užrašams: ta pati nuostaba dėl mūro statinių, rusams neįprastų ankštų gatvių, miestą supančių kalvų grandinės grožio. Ostrovskio vaizduojamas miestas – toks pat lenkiškas, kokį jį vaizduoja Glinka; bet jame taip pat daug žydų, be to, rašytojas pažymi stebėtiną lenkių pamaldumą.

Ta pati vieta, kur vis tie patys dvarponiai pirmiausia kėlė puotą Aleksandro, vėliau Napoleono, o paskui ir vėl Aleksandro garbei, kai agresoriaus triumfas baigėsi gėdingu bėgimu, kalnais suledėjusių lavonų ir nepakeliamomis išbadėjusių, į ožio ragą sušalusių, paliegusių prancūzų armijos likučių kančiomis – toks siužetas savime pasižymi ne tik romantiniais kontrastais ir pasakai būdingu stokos likvidavimu,

ALEKSANDRAS ŠIŠKOVAS (1754–1841), literatas ir valstybės veikėjas, Napoleono įsiveržimo išvakarėse lydėjo imperatorių Aleksandrą Vilniuje ir grįžo į miestą 1812 m. žiemą; aprašė Vilnių savo atsiminimuose.

kaip pasakytų Vladimiras Propas. Toks siužetas reprodukuoja pagrindinę Vilniaus mito idėją – *precedentą*, veikėjų ir įvykių atsikartojimą. Pagal šią idėją, pirmiausia Šventaragis įsakęs išlydėti jį į dausas poros upių, gražiai derančiais vardais – Vilijos ir Vilnios – slėnyje. Vėliau toje pačioje vietoje, kaip primygtinai kartoja metraščių pasakojimai, savo garsųjį sapną sapnavo Gediminas. Kiekvienas, prisimenantis tą legendą, gali suskaičiuoti *poras*, be kurių esą nebūtų Vilniaus (Šventaragis ir Gediminas, Gediminas ir tauras, geležinis vilkas ir Vilnius, Gediminas ir Lizdeika), ir prisiminti, kad kurdamas Vilnių, Gediminas *jau buvo įkūręs* vieną sostinę.

Su Vilniumi susijusiam 1812 m. siužetui būdingas daugybinis precedentiškumas. Pradėkime kad ir nuo Kutuzovo, kuris, kaip tyčia, dukart ėjęs Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas, grįžo į Vilnių jau būdamas vyriausiuoju Rusijos armijos vadu. Arba pasakojimo apie caro pasiuntinį, išsiųstą iš Vilniaus pas Napoleoną ir po kelias dienas trukusių klajonių prancūzų užnugaryje grįžusio į Vilnių, į tą pačią užkardą, iš

PAVEL
LAVRINEC
Rusiškasis
Vilniaus
tekstas

VASILIJUS ŽUKOVSKIS (1783–1852), poetas, atvyko į Vilnių 1812 m. pabaigoje su vyriausioju Michailo Kutuzovo štabu ir keletą savaitių išgulėjo vietinėje ligoninėje, kur jį aplankė poetas Fiodoras Glinka.

kurios prieš keturias dienas buvo išvykęs, kaip rašė Tolstojus, ir priimtą Napoleono tame pat name, iš kurio jį išsiuntė Aleksandras, ir tame pat kabinete... Tokie pasikartojimai ir sugrįžimai į miestą, kuris tarsi ir savas, bet ne visai, arba anaip tol ne savas (Glinkos „lenkų miestas“), bet kažkuo artimas, – na, kad ir tuo, jog čia tarp katalikiško baroko matome ir stačiatikių cerkvių, išlikusių mažų mažiausiai nuo Algirdo laikų, – tai įprastas rusų literatūros kūrinų, susijusių su Vilniumi, siužeto elementas. Bet Ostrovskis nepastebėjo jų savo dienoraštyje, kuriame užsimena arba aprašo Šv. Jonų bažnyčią, Arkikatedrą, Petro ir Povilo, Bernardinų bažnyčias, Aušros Vartus².

Tačiau Nikolajus Leskovas apybraižoje „Iš vieno kelionės dienoraščio“, publikuotoje 1862 m. Peterburgo laikraštyje „Severnaja pčela“, nė žodeliu nemini nei ka-

² *Островский А. Н. Полное собрание сочинений, т. 13: Художественные произведения. Дневники. Словарь. 1843–1886, сост. А. И. Ревякин, подг. текста и коммент. К. Н. Державина и др. Москва: Гослитиздат, 1952, с. 238–240.*

NIKOLAJUS
LESKOVAS
(1831–1895)

Grafo Eustachijaus
Tiškevičiaus
kvietimu Leskovas
aplankė Senienų
muziejų. Michailo
Muravjovo laikais
muziejus buvo
uždarytas, o vėliau
vietoj jo buvo
atidaryta tuose
pačiose patalpose
viešoji biblioteka.
Skaityklos (šiandien
Vilniaus universiteto
bibliotekos
Smuglevičiaus salė),
pertvarkytos pagal
dailininko
Vasilijaus
Griaznovo
projektą, vaizdas.

Нестор Кукольник.
Альф и Альдона.
Исторический
роман в
четырёх частях.
Том первый.
Санкт-Петербург:
Тип. Ильи
Глазунова,
1842.
Titulinis lapas

Algirdo laikų
Vilniaus miesto
plano iš Nestoro
Kukolniko romano
„Alfas ir Aldona“
(1842)

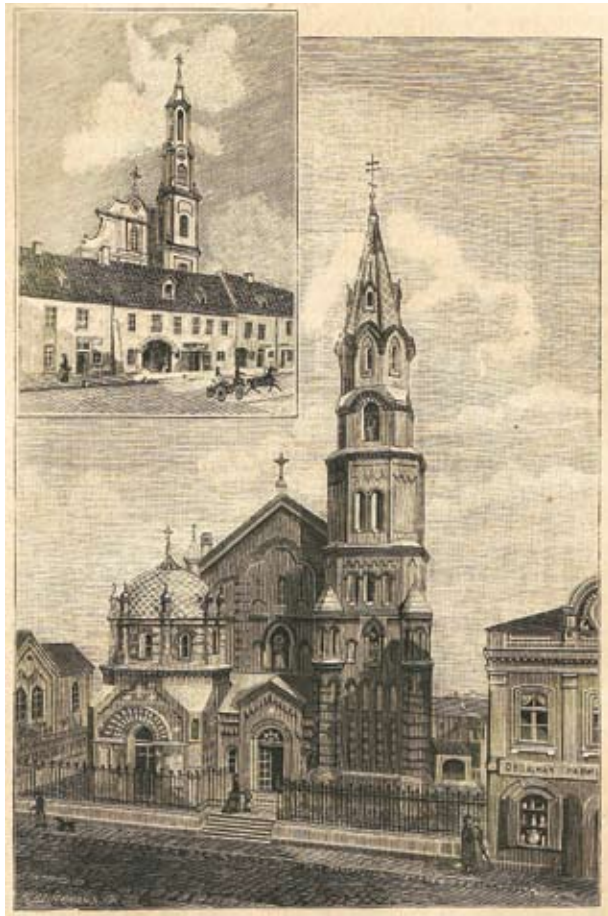
talikų, nei stačiatikių šventovių. Jis užsimena tik apie Katedros varpinę ir Kalvarijų koplytėles. Leskovo Vilnius taip pat – ir savas, ir svetimasis – greičiau lenkiškas, nors mieste – ir kareiviai, ir kazokai, ir tostai už rusų literatūrą Adamo Kirkoro bei grafo Tiškevičiaus draugijoje.

Nestoras Kukolnikas nebuvo didis rašytojas, nepalyginti su Tolstojumi ir Dostojevskiu. Dostojevskio Raskolnikovas, be kita ko, prisimena, kad Napoleonas, žygiuodamas į Maskvą netekęs pusės milijono, atsipirko kalambūru Vilniuje pasakęs: „Nuo didingo iki juokingo – vienas žingsnis“ (žinovai patikslintų: tada imperatorius nė nebuvo užsukęs į miestą, trumpam apsisitojo priemiestyje, o garsųjį aforizmą kartojo ir anksčiau, ir vėliau). Kukolniko romanas apie XIV a. Lietuvą „Alfas ir Aldona“, 1842 m. išleistas Peterburge, buvo dar du kartus pakartotinai publikuotas. Tačiau vargu ar jis turėjo didelį pasisekimą tarp skaitytojų, o aukšto kritikų ir literatūros istorikų įvertinimo tikrai nepelnė. Tuščias reikalas kalbėti apie jo įtaką rusų literatūrai, gal tik Gavriilas Chruščiovas-Sokolnikovas sėmėsi iš jo keistų pagoniškų apeigų aprašymų, kurdamas romaną „Griunvaldo mūšis, arba slavai ir vokiečiai“ (1889, antrasis leidimas 1910 m.). Romanas „Alfas ir Aldona“ vis dėlto įdomus tuo, kad jame atsispindi Kukolniko epochai būdingas supratimas apie Lietuvos sostinę Algirdo ir Kęstučio laikais. Esą čia gyvenę lietuviai, vokiečiai, žydai ir daug rusų. Tarp lietuvių vis mažiau pagonių, bet dar laikosi fantastiškos pagonių šventyklos ir silpstanti įnirusių bei suktų žynių valdžia. Visoje šalyje tėra tik vienas uolus lotyniškojo tikėjimo šalininkas – Goštautas. Liaudis nekenčia jo atsikviestų pranciškonų. Užtat stačiatikių cerkvių Vilniuje Algirdo laikais beveik keturiasdešimt, ir vienam iš veikėjų pasiūlius „eiva į cerkvę“, kitam tenka klausti „į kurią?“: į kairę nuo rotušės – Kuzmos ir Damiano cerkvė, į kairę įstrižai – Kristaus Priskėlimo, truputį toliau toje pat gatvėje spindi Pranašo Iljos, Paraskievos Piatnicos, Nikolajaus ir Nikolajaus Palaikų Perlaidojimo cerkvių kryžiai, o pasukęs link Išganytojo Vartų, atsiremi į Dievo Motinos Užtarytojos cerkvę, prie kurios – Kristaus Užgimimo, Joano, Išganytojo (Spaso) ir Jekaterinos cerkvės³. Romane teigiama esą cerkvės atsiradusios drauge su sostine: vienas iš veikėjų – Kijevo bajoras Cvirkunas, Gedimino favoritas, esą kunigaikščiui vos įkūrus Vilnių, pasistatęs prie Vilnelės „rūmus“, o jų „pašonėje cerkvę ir namą tėvui Gerantijui“⁴.

Šių laikų supratimu, Algirdo valdymo metais stačiatikybės skleidėjai ir Vilniaus cerkvių statytojai Lietuvoje pirmiausia buvę rusėnai, o ne rusai (maskviškiai). Nors ir pastarieji, kurių kalba ir tikėjimas labai artimi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystei.

³ *Кукольник Н. Альф и Альдона. Исторический роман в четырех томах, т. 2. Санкт-Петербург: Тип. И. Глазунова и К^о, 1842, с. 49.*

⁴ *Ten pat, т. 1, с. 60.*

Šv. Nikolajaus cerkvė 1864 m. (viršuje) ir po rekonstrukcijos. Karlo Veiermano graviūra pagal Ivano Trutnevo piešinius iš: Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-западного края. Изд. П. Н. Батюшковым. С-Петербург: Тип. Товарищества «Общественная польза», 1890.

NAUJASIS
VILNIAUS
PERSKAITYMAS:
didieji Lietuvos
istoriniai
pasakojimai ir
daugiakultūrinis
miesto
paveldas

tės rusėnų tikėjimui ir kalbai, nuo senų laikų kūrėsi sostinėje. Ir susibūrusios aplink Maskvos prekybos namus pirklių šeimos, ir Tverės kunigaikštystės Julijonos, antrosios Algirdo žmonos, aplinka, ir į laisvę paleisti Maskvos žygių belaisviai norėjo turėti maldos namus. Bet XIX a. nebuvo gilinamasi į politinės istorijos ir nacijų formavimosi detales, drąsiai buvo savinamasis dabartinių baltarusių ir ukrainiečių palikimas ir daug nesvarstant dedamas lygybės ženklas tarp stačiatikybės ir rusų. Jau XX a. pradžioje

PAVELAS KUKONIKAS (1795–1884). Nuotrauka iš: Пятидесятилетие Виленской Комиссии для разбора и издания древних актов: 1864 – 17.IV.1914. Юбилейная записка. Вильна: Тип. Иосифа Завадского, 1914.

Fedotas Kudrinskis vaikams skirtame apsakyme pabrėžė: „Čia visais laikais gyventa rusų žmonių, būta rusų interesų...“. O kaip įrodymą citavo Pavelo Kukolniko eilėrašį „Adelaidei Romanovnai Geinrichsen (Prisiminimai apie Vilnių)⁴⁵:

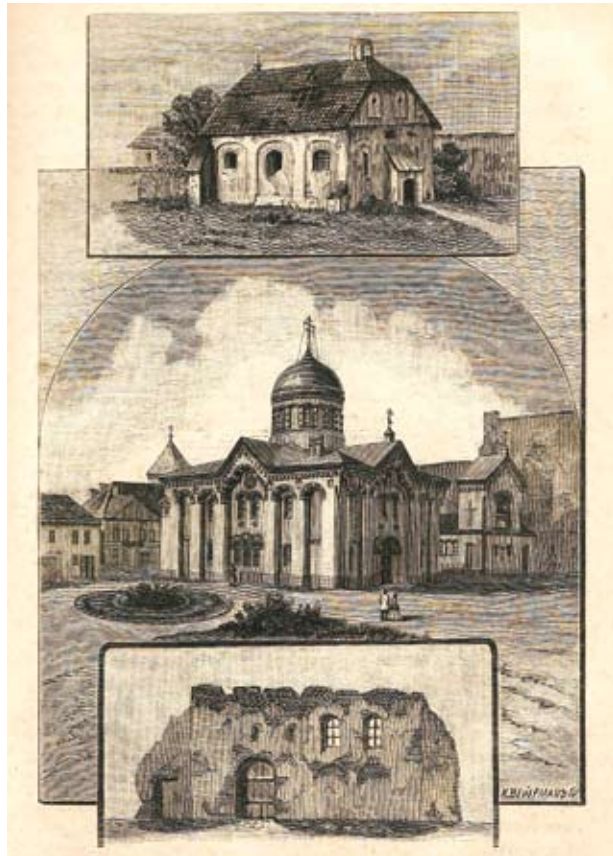
*„Ne veltui poetas bylojo, kad Vilnius
Praeivio žvilgsnį pavergia
Cerkvių mūrais didingais“⁴⁶.*

Taigi stačiatikybė buvo tapatinama su rusais, o senosios cerkvės vertinamos kaip „stačiatikybės bei rusiškumo paminklai“⁴⁷, kitaip tariant, kaip ženklas, liudijantis „rusiškojo prado“ buvimą nuo pat Vilniaus pradžios.

⁵ Кукольник П. Стихотворения. 1861 года. Вильно: Тип. А. К. Киркора, 1861, с. 76–87.

⁶ Степанец Б. [Кудринский Ф. А.] На Гедиминовой горе. (В Вильне). Рассказ. Вильна: Русский почин, 1905, с. 5.

⁷ Соколов В. Виленский старожил. Тихон Фролович Зайцев. (Краткий биографический очерк) // Виленский вестник, 1870. № 9, 24 января.

Iliust.10. Piatnickaja (Šv. Paraskevijos) cerkvė 1807 m. (viršuje), prieš 1865 m. (apačioje) ir po rekonstrukcijos. Karlo Veiermano graviūra pagal Ivano Trutnevo piešinius iš: Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-западного края. Изд. П. Н. Батюшковым. С-Петербург: Тип. Товарищества «Общественная польза», 1890.

NAUJASIS
VILNIAUS
PERSKAITYMAS:
didieji Lietuvos
istoriniai
pasakojimai ir
daugiakultūrinis
miesto
paveldas

1863 m. rudenį Vilniuje lankėsi Andrejus Muravjovas, jaunesnysis blogą atminimą palikęs sukilimo malšintojo brolis, ir apžiūrėjo senosios stačiatikybės paminklus. Muravjovas pamatė grynai barokinę Nikolajaus cerkvę, užstatą gyvenamųjų namų, malkų sandėlį toje vietoje, kur anksčiau stovėta Piatnickajos cerkvės, o išlikusioje centrinio Skaisčiausiosios Dievo Motinos soboro vietoje pastatyto universiteto prozektoriaus dalyje – karietinė ir kalvė. Išlikusias šventyklas ir jų griuvėsius A. Muravjovas aprašė brošiūroje „Rusiškoji Vilna“. „Dvasinės ir istorinės kelionės

FIODORAS TIUTČEVAS (1803–1873). Friedricho Brockhauso litografija pagal Sergejaus Levickio nuotrauka iš: Сочинения Ф. И. Тютчева. Стихотворения и политические статьи. С портретом и снимком с рукописи автора. Издание второе исправленное и дополненное. Санкт-Петербург: Тип. А. С. Суворина, 1900.

po iš esmės rusišką Vilną“ autorius tuo metu, „kai Lietuvos sostinėje klestėjo stačiatikybė“, suskaičiavo iki 36 cerkvių⁸. Išleidus knygą Peterburge, netrukus ji, papildyta iliustracijomis, miesto planu ir šventiko Antonijaus Pščiolko komentarais, išėjo ir Vilniuje (1865). „Rusiškoji Vilna“ – tai politiniu požiūriu aktuali trinarė istorinė schema, pagal kurią stačiatikybė Vilniuje įsitvirtino Algirdo laikais ir suklestėjo globojama Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio. Sustiprėjus lenkiškajai katalikybei ir įsitvirtinus bažnytinei Bresto unijai (1596), stačiatikybė patyrė nuosmukį, o panaikinus uniją (1839), ir dėl Michailo Muravjovo (1863–1865) veiklos vėl sugrįžo į pradinę būklę⁹.

⁸ [Муравьев А. Н.] Русская Вильна. Приложение к «Путешествию по Св. местам Русским». Санкт-Петербург: Типография Второго отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1864, с. 19, 36.

⁹ Лейбов Р. Стихотворение Тютчева и «Русская Вильна» А. Н. Муравьева // В честь 70-летия профессора Ю. М. Лотмана. Сборник статей. Тарту: Тартуский университет, 1992, с. 144.

Giminystės saitais, draugiškais ryšiais, panašiomis pažiūromis su Muravjovų šeima susijęs garsusis rusų poetas Fiodoras Tiutčevas. Jis dedikavo Andrejui Muravjovui eilėraštį „Ten, ant skardžiosios pakriūtės“, sukurtą po susitikimo Kijeve 1869 m. vasarą. Po metų poetas, vykdamas iš Peterburgo į Karlsbadą, aplankė Vilnių ir parašė eilėraštį „Virš rusų Vilnos žilagalvės“ (pirmoji publikacija po autoriaus mirties, 1886 m.). Tai vienas iš geriausių rusų kalba parašytų eilėraščių apie Lietuvos sostinę. Poetas suvokia ją kaip nuo seno savą, pažymėtą ženklų tos dvasinės tradicijos, kuriai pats priklauso („kryžiai, širdžiai artimi“, „stačiatikiškas vario skambesys“). Eilėraščio laikas aprėpia seniai nuėjusį praeitin laiką, kai dominavo rusiškasis stačiatikybės pradmuo, bet jį pergalėjo priešiškos jėgos („amžiai gundymų“), ir įsivyravusi dabartis, kai tik retsykais dar atsirita „žilos senovės“ aidas¹⁰. Bet tai – tik laikina būseną, kurią ateityje pakeis harmonija, kai „visa kas prabus“¹¹. Vilniuje gyvenęs bibliografas ir istorikas Aleksandras Milovidovas straipsnyje Muravjovo režimo 40-ųjų metinių proga, kuris po dešimties metų buvo papildytas ir išleistas dar kartą, suklydo cituodamas Tiutčevą, kartu apnuogindamas ideologemos esmę: „Senų klestėjimo laikų“ jis pacitavo kaip „Senųjų rusiškų laikų“. Milovidovas laiko svarbiausiu atgimstančio pirmąpradžio rusiškumo ženklų stačiatikių cerkvių atstatymą. Biblinės kilmės frazeologizmą – „Ir netgi visiškai sunykęs / Pražydo rojaus lelija“ – jis aiškina vienareikšmiškai: tai Muravjovo atstatytų Skaisčiausiosios Dievo Motinos ir Piatnickajos cerkvių griuvėsiai¹².

Poeto, atrandančio Vilniuje tradiciją, kuriai pats priklauso, figūra turi daugybę paralelių baltarusių, lietuvių, lenkų, žydų poezijoje¹³. Tiutčevo poezijos kalba, kuriai būdingos universalios, produktyvios, simbolistinei pasaulėjautai būdingos opozicijos, tokios kaip: *gyva – negyva, sapnas – tikrovė, diena – naktis*, suteikia eilėraščiui gilmės ir mitologinio poetinio komplekso energijos. Sukimasis ratu, kai vieni kitus keičia diena ir naktis, metų laikai, istorinės epochos, – tai kodas, susijęs su pačia Vilniaus esme: atgimimo siužetas Tiutčevo eilėraštyje (ir A. Muravjovo „Rusų Vilnoj“) reiškia sugrįžimą į palaimingą praeitį, tikrąją būtį ir ankstesnį aktyvų gyvenimą.

1914 m. rugpjūčio mėnesį į Vilnių atvyko laikraščio „Ruskije vedomosti“ karo korespondentas Valerijus Briusovas. Netrukus pasirodžiusiame eilėraštyje „Vilno“ jis

¹⁰ Лейбов Р. «Лирический фрагмент» Тютчева: жанр и контекст. Тарту: Tartu Ülikoli Kirjastus, 1999, с. 61–67.

¹¹ Ильина Л. Ю. Образ Вильнюса в поэтической интерпретации Ф. И. Тютчева // In Memoriam: Иосиф Васильевич Трофимов. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule“, 2009, с. 345.

¹² Миловидов А. К 50-летию русской Вильны. Вильна, 1914 (Оттиск из «Вестника Виленского Св.-Духова Братства» за 1914 г. №№ 20–22). Вильна: Русский почин, 1914, с. 13.

¹³ Лавринец П. Мицкевич *alias* Ленин: к семантике персонажа *вильнюсского текста* // Respectus Philologus, 2004. Nr. 5 (10), с. 64–76.

du kartus pažymėjo, kad Vilniuje gyvas rusiškasis pradai ir rusų tautos bei literatūros tradicijos. Sutrumpinta citata „Po kojų – „Vilna žilagalvė“ – tai nuoroda į Tiutčevą ir jo istoriosofinės miniatiūros prasmes. „Puškino veidas, išmintingas šypsny“ paskutiniame ketureilyje poetui simbolizuoja ne tik 1900 m. Pilies kalno papėdėje pastatytą paminklą (kuris pats savaime įtvirtino rusų kultūrą mieste), bet ir rusiškumą apskritai, kaip rusų kultūros raktą. Eilėraštyje vaizduojamas tarsi nekintantis miestas, „kalvom apjuostas“ ir atskirtas nuo linijinio laiko erdvės, kur „šėlsta triukšmingi karai“. Uždaros miesto erdvės viduje tęsiasi nekintama arba cikliška pasikartojanti praeitis. Šią idėją taip pat išreiškia žiedinė eilėraščio kompozicija: pirmoji eilutė fiksuoja, jog aplinkybės kartojasi („Ir vėl aš, benamis klajūnas...“), paskutiniosios leksika sustiprina kitą pasikartojimą („Ir vėl atsigręš į mane“)¹⁴. Tiutčevas cituojamas taip pat siekiant sukurti pasikartojimo įspūdį: į tą patį miestą atvyksta toks pat rusų poetas.

Dar vienas Tiutčevo eilėraščio aidas – Jurijaus Kobrino „Gulbė. Senoji vaistinė“ (1998). Jo epigrafas – dvi pirmosios Tiutčevo eilėraščio eilutės. Vilniuje gyvenančio poeto eilėraštyje miesto daugiakultūriškumas ir daugiakonfesiškumas išreiškiamas trim skirtingais, bet lygiaverčiais pavadinimais: „Vilna, Vilno, Vilnius, ir po dryžiais / Pusmėnulis, magendovydas ir kryžius“¹⁵. Savitą dialogą su Tiutčevu atspindi ir rusų literatūros teksto, skirto Vilniui, pokyčiai: kitų nacionalinių kultūrų ir konfesijų tradicijos nebetraktuojamos kaip *svetimos* bei *priešiškos*, ir pradedamos suvokti kaip *kitos*, iš dalies egzotiškos ir todėl patrauklios. Galima sakyti, kad jau Briusovo eilėraštyje „Kaskart vis dažniau Vilnos gatvėm“ (1914) yra nuorodų į žydiškąjį ir katalikiškąjį lenkų pradą mieste. Dar anksčiau rusų eilėraščiuose apie Vilnių pasirodė figūra, simbolizuojanti Vilniaus poetinę tradiciją: nuoroda į neįvardytą Adomą Mickevičių papildoma pavyzdinį „senojo miesto“ požymių komplektą („niūrūs mūrai“, „vaizdingi griuvėsiai“, kalvos ir sodai „Tarp žydinčių Neries krantų, / apdainuotų autoriaus „Gražinos“...“): eilėraštyje „Vilnai“ (1888)¹⁶. Provincialaus žydų miesto kontūrai ryškėja Sašos Čiorno eilėraštyje „Vilnos rebusas“, kuris veikiausiai parašytas Vilniuje apie 1919–1920 m. Mįslė: „Vilnos karaliūtė“ – turtinga gražuolė Rachelė išteka už apgailėtino ir lėkšto smulkaus maklerio. Lietuvišką Vilniaus charakterį eiliuotoje kūryboje, susijusioje su Vilniaus klausimu, yra akcentavę Dorofėjus Bochanas, Konstantinas Balmontas, Jevgenijus Škliras¹⁷. Vilniaus grąžinimas Lietuvai

¹⁴ Брюсов В. Собрание сочинений: В 7-ми т. Москва: Художественная литература, 1973, т. II, с. 148.

¹⁵ Кобрин Ю. Высокое давление: Стихотворения. Эссе. Переводы. Вильнюс: Žuvėdra, 2006, с. 37.

¹⁶ Плаксин С. Вильне // Виленский вестник, 1888, № 108, 22 апреля.

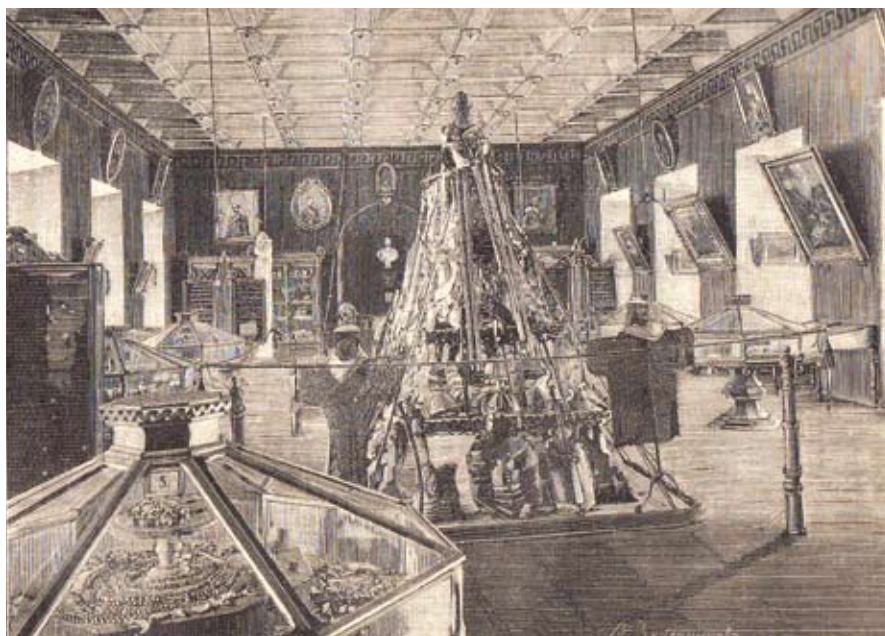
¹⁷ Лавринец П. Вильнюсский вопрос в межвоенной русской поэзии // Vilniaus kultūrinis gyvenimas (1900–1940), sud. A. Lapinskenė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, с. 154–168.

Atminimo lenta ant namo Vilniuje (Verkių g. 1), kuriame 1960–1975 m. gyveno rusų rašytojas Konstantinas Vorobjovas. Pavelo Lavrineco nuotrauka.

šiuose propagandiniuose eilėraščiuose buvo vaizduojamas kaip Gedimino sostinės grįžimas į pradinę būklę, kai lietuviai ir vėl gali patirti nacionalinio gyvenimo, kuris be Vilniaus nebuvo visavertis, pilnatvę.

Jurijaus Jurkūno romane „Švediškos pirštinės“ (1914) atkuriamą autoriaus paauklystę supusį prieškarinio Vilniaus atmosfera. Jai būdinga tai, kad beveik visi veikėjai – lenkai ir katalikai. Lietuviškas šaknis turinčio Jurkūno, rašiusio rusų kalba, romanui būdinga provincionali egzotika. Jis grindžiamas asmenine patirtimi ir gali būti gretinamas su autobiografinė Aleksandros Bruštein, „mūsų miesto“ augintinės, trilogija „Kelias eina tolyn...“ (1956–1961). Romane skamba „net penkios kalbos: rusų, lenkų, lietuvių, žydų, baltarusių“, mieste tos pat bažnyčios, Aušros Vartai ir būsimoji scenos žvaigždė – aktorius Kačialovas, tuomet, XIX a. pabaigoje, – visų numylėtinis Vasia Šverubovičius. Romane „Švediškos pirštinės“ vaizduojamas pradėjęs pažinti pasaulį vaikas po pirmųjų seksualinių bandymų įžengia į suaugusiųjų pasaulį. Josifo virtimas suaugusiu žmogumi, antrasis gimimas ir statuso pasikeitimas suartina Jurkūno romaną su kitais teksta, kuriuose veikėjai Vilniuje atranda svarbias tiesas, priima lemtingus sprendimus, iš naujo įvertina arba radikaliai pakeičia savo gyvenimą. Vienas iš pavyzdžių – Konstantino Vorobjovo „Karste gulintysis“ (1949) ir... visiškai kitokios tonacijos, net tarsi visai kitai literatūrinei tradicijai priskirtini Josifo Brodskio „Vilniaus divertismentas“ (1971) bei Jevgenijaus Reino „Vilnius“ (1996).

Senienų muziejus prie Vilniaus viešosios bibliotekos (šiandien Vilniaus universiteto bibliotekos Smuglevičiaus salė). Aleksandro Zubčaninovo graviūra iš: Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-западного края. Изд. П. Н. Батюшковым. С-Петербург: Тип. Товарищества «Общественная польза», 1890.

Į pasaulį ir Vilnių žvelgiantis paauglys, ne visada suprantantis arba, priešingai, suprantantis daugiau nei įpratę taikstyti su neapibrėžtumu suaugusieji, ne daug kuo skiriasi nuo svetimšalio, besidairančio svetimoje erdvėje. Sašos Čiorno poemoje „Amerikietis“ (1923) vaizduojamas Vilnius – tai gūdi skurdo egzotika: Amerikos labdaringos organizacijos atstovas „atsidūrė absurdiškoje Vilnoje“, lyg būtų iš Marso nukritęs tiesiog į purvyną. O tuo tarpu autoriui dvokiantys kiemai, apmusijusios sienos, kuprotas grindinys ir tiesus kaip strėlė Georgijaus prospektas, supamas nuostabių žaliuojančių kalvų, – „Pažįstamas nuo lopšio vilnietiškas peizažas“. Jame gyvena „išdžiūvusios Rachelės“, lenkas valdininkas, tarnaitė lenkė, plėšikai, rusaitė Lidija ir „jos brolis bėglys“, rusas agronomas, bevardžiai elgetos ir belaisviai, vaikai ir seniai¹⁸. Kituose kūriniuose dvi Vilniaus sampratos (viena vertus, svetimo ir nepažįstamo, antra vertus, savo bei įsisavinto) tampa vieno siužeto fazėmis arba ypatingu siužeti-

PAVEL
LAVRINEC
Rusiškasis
Vilniaus
tekstas

¹⁸ Саша Черный. Собрание сочинений в 5 т., подгот. текста и коммент. А. С. Иванова. Москва: Эллис Лак, 1996, т. 2: Эмигрантский уезд. Стихотворения и поэмы 1917–1932, с. 54–62.

niu motyvu: atėjūnas svetimoje, egzotiškoje erdvėje randa ką nors pažįstama, kažkur jau matyta. Iljos Erenburgo romane „Audra“ (1947) keli puslapiai skirti Vilniui, kur miestas vaizduojamas paskutiniaisiais karo mėnesiais: mūšio įkarštyje moterys meldžiasi prie Aušros Vartų, Rusų kapinėse – karo belaisvių surinkimo punktas, rūsyje slepiasi lenkų šeima. Rusų karininkui Vilnius primena „senuosius Prancūzijos miestus“; jo peizažą sudaro „siauros senoviškos gatvelės“, „švelnios barokinės bažnyčios su kankiniais, kurie pernelyg teatrališkai kenčia“, pilis ant kalvelės, „margaspalvės smuklių iškabos“, rožynai soduose ir „daugybė susimąšusių medžių“¹⁹. Andrejaus Klionovo romano „Meilės paieškos“ (1967) veikėjas, atvykęs į miestą, stebisi susiraizgiusiomis siauromis tyliomis gatvelėmis su nesuprantamomis arkomis ir gausybe į dangų šaunančių varpinių bei bažnyčių bokštų. Jis kaip per ekskursiją apeina Gedimino bokštą, „simbolinį lietuviškojo Vilniaus herbą“, Pilies skersgatvį, paslaptینگus Dominikonų vienuolyno rūsius, „Neringos“ kavinę. Vienas iš eiliuotų intarpų skirtas Šv. Onos bažnyčiai, kitame persakoma legenda apie Gedimino sapną²⁰. Ergali Geros apsakyme „Kaziukas“ (1994) aprašoma panaši literatūrinė ekskursija, kurią surengia jaunutės maskvietės: jos klaidžioja senamiesčio skersgatviais, užsuka į kiemą, kuriame stovėjo Didžioji Sinagoga, nuo paminklo Kristoforui eina Dominikonų vienuolyno galerijomis iki Aušros Vartų, paskui – prie Mečislovo Dordziko paminklo, į Pilies kalną, prie „Puškino paminklo“ ... Pasakojime girdėti nostalgiška gaida: veikėjui pasakotojui tenka lyginti anuometinį Vilnių su gimtuoju miestu: „kitų žmonių ir kitos kultūros miestu“, kurį valdžia sugromuliuavo ir suvirškino²¹.

Ruso ausiai neįprasti vardai ir pavadinimai, keista gotikinių ir baroko bažnyčių architektūra tampa teigiamai konotuos egzotikos ir stubbinančio senovės relikty bei vakarietiško modernumo deriniu. Tai galima justti Nikolajaus Staršinovo, Levo Ozerovo, Andrejaus Klionovo eilėraščiuose. Lengva egzotikos aureole miestas apgaubtas ir Davido Samoilovo eilėraštyje „Senoji Vilna“ (1963). Senamadiškas židinys, „Žalias mėnulis / Virš senojo universiteto“, virtinė per amžių amžius diena iš dienos atsikartojančių scenų išreiškia ir tai, kad praeitis nuolat dalyvauja dabartyje, ir pakylėja kasdienybę viršum laiko, į amžinybės aukštį. Toks pat „židinys“ ir bažnyčių sąrašas (Kazimiero, Jonų, Mykolo, Arkikatedra) Reino „Vilniuje“ suteikia miestui vakarietiškos egzotikos ir vietos, kurioje nekinta tradicinės vertybės, ypatybių. Pra-

¹⁹ Эренбург И. Собрание сочинений в девяти томах. Том пятый. Москва: Художественная литература, 1965. с. 624–625.

²⁰ Кленов А. И. Поиски любви. Роман с лирическими отступлениями. Москва: Советский писатель, 1967, с. 361, 362–364, 380, 382, 385–389.

²¹ Гер Э. Казюкас // Знамя, 1994. № 10, с. 125–138.

Šv. Paraskevijos cerkvė. Pavelo Lavrineco nuotrauka.

eitis neišnyksta, į ją galima sugrįžti²². Brodskio „Lietuviškame divertimente“ savo ir svetimo, praeities ir dabarties, Rusijos imperijos ir Sovietinės imperijos ženklų pasikartojimuose šalia „Neringos“, vakarietiško ir modernaus septintojo dešimtmečio aplinkos elementų, atsiranda prisiminimai apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos herbą. Žydų tema virsta atstumtųjų ar atskalūnų tema plačiąja prasme, taip pat poeto ir bet kurio kito žmogaus, determinuojamo „svetimo žvilgsnio“, „gyvenančio svetimų kalbų ir madų, svetimų emblemų, istorijos ir ideologijos pasauly“, tema: katalikiškame lenkų ir Rusijos imperijos fone konstruojama galinti suskilti į dvi dalis žydo biografija (katalikų bažnyčios kryžiai pagal analogiją su herbu vadinami „Dvigalve Katarina“, „lenkų panaitėmis“²³). Vieta, kur galima ištrukti iš suskilusios, entropijos apimtos kraštutinio profaniškumo būklės, – tai Vilniaus bažnyčia, nors ji lyg ir turėtų būti svetima atėjūnui iš kitos kultūros ir laiko.

Ypatinga Vilniaus erdvės savybė: praeitis čia tarsi nenutrūksta, tęsiasi arba kartojasi. Tai paverčia Vilnių miestu, kur įmanoma susigrąžinti vaikystei būdingą jautru-

PAVEL
LAVRINEC
Rusiškasis
Vilniaus
tekstas

²² Detaliau žr.: *Лавринец П. «Вильнюс» Е. Рейна и «вильнюсский текст» русской поэзии // Литература, 1998, t. 28 (2), c. 103–112.*

²³ Plg.: *Венцлова Т. Статьи о Бродском. Москва: Балтус; Новое издательство, с. 16–17.*

Aleksandro Puškino biustas Markučiuose. Skulptorius Bronius Vyšniauskas (1955). Pavelo Lavrineco nuotrauka.

mą įspūdžiams, vitališkumą arba jaunatvišką potyrių grynumą, atsiminti arba atrasti tai, kas neabejotina ir tikra, sugrįžti prie ištakų. Todėl retas eilėraštis apie Vilnių apsieina be atminties, atsigręžusios į savo paties biografinę arba nacionalinę praeitį, be *precedento* priminimo. Jevgenijus Vadimovas rašė: „Aš vėl žaliuos sapnuos...“, o Vingio pušys, Antakalnio liepos, Georgijaus statula, išskylanti virš dulkinos gatvės, Trijų kryžių „šeima“, moterų viltys Aušros Vartų papėdėje – vis tokie patys („Vilno“, 1933). „O štai ir vėl nauja vieta“ – taip Levas Ozerovas eilinį kartą apsilankęs iš naujo pamatė: „Gatvės susipynusios, Vilnelė / Ir ant grindinio burkuojantys karveliai“ (1970). Jevgenijus Reinas prisipažino:

*Žingsniuodamas nuo Onos iki Mykolo
Bažnyčion, cukrainėn, aludėn užėjęs,
Jauti, kad šalia – ir taip visą laiką –
Kažkas, kas jau buvo, bet nepraejo.*

Nenykstantį taurumą liudija senasis Pilies kalno bokštas ir bažnyčių grožis, dažniausiai Onos, o taip pat ir Kotrynos, Petro ir Povilo bei kt., kurių aukštyn kviečiančios ašys – Vitalijaus Asovskio, Daniilo Čkonijos, Jurijaus Ščiuckio ir daugelio kitų eilėraščiuose. Tą patį, bet pabrėždami savo tradiciją, kalba Andrejus Kliono-

vas, Jurijus Kobrinas, Nikolajus Staršinovas. Jie mini Piatnickajos cerkvę, „abisiną Hanibalą“ ir Puškiną. Tamaros Jablonskajos eilėraštyje „Puškinovkoje“ pasakojama apie A. Puškino muziejų Markučiuose apsilankymą. Tai – kaip kopimas į aukštumą, duoklė poeto atminimui („Nors čia nėra žengusi poeto koja“) ir „genialumo substratui“²⁴. Iš esmės ta pati ir Tatjanos Savčiuk²⁵ eilėraščio „Pasimatymas su Puškiniu“ tema („Muziejus, kurį Puškinovka mes vadinam...“). Kobrino eilėraštyje „Širdies valandą“ (1974)²⁶ kelionė į Puškino muziejų susiejama su kartų jungties ir artėjimo prie tiesos temomis.

Fundamentinį Vilniaus polinkį į precedentą išreiškia leitmotyvu paremta Samoilo „Mickevičiaus kiemelio“ (1963) kompozicija – keturis kartus kartojama garsioji eilutė „O, Litwo! Ojczyzno moja!“ ir žiedinė kompozicija, pavyzdžiui, Aleksandro Mežirovo „Vilniuje“: jis prasideda „Vilniau, o Vilniau, mano mieste! / Taip sveika kvėptelt drėgno oro“, o baigiasi „Taip sveika įkvėpti tavo oro / „Vilniau, o Vilniau, mano mieste!“. Tarpukarį rašiusių apie Vilnių vietinių poetų – Kazimiro Francūzovičiaus („Gedimino kalnas (Iš Vilniaus paveikslų“, 1922) ir Lilijos Klebanovos („Vilno“, 1927) – eilėraščiuose neretai pirmosios ir paskutinės eilutės būna visiškai identiškos. Toks, kaip Mežirovo ir Kobrino, miesto vardo ir jo įvairiakalbių variacijų kartojimas – paprasčiausias būdas realizuoti tą pačią precedento idėją: „Ach, Vilna, Vilna, mieste stebuklingas“ (Aleksandras Žirkevičius), „Vilno, Vilno, Vilno, grožio apžavai“ (Sergejus Naljančis), „Kai tariau aš: Vilno, Vilna, Vilnius, / atkartoja – Vilnius, Vilno, Vilna...“ (Vitalijus Asovskis). Dar viena variacija šia tema – miesto vardą sudarančio garsų sąskambio kartojimas: „Šlovingame Vilniaus varde / Man skamba Valužė Valia“ (Jevgenijus Dolmatovskis), „Laisvės vilties ir senovės dvelkimas“ (Levas Ozerovas), „Viltingai alsuoja Vilniaus slėnys“ (Natalija Gorbanevskaja).

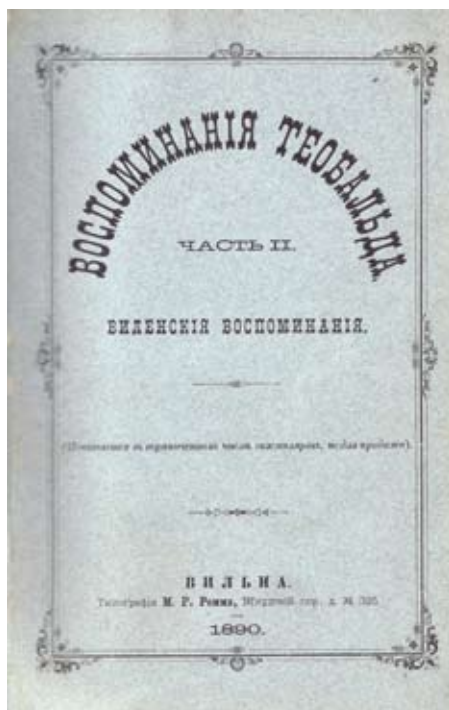
Beveik kiekvienos iš šių Vilniaus poetikos priemonių atitikmenų galima rasti baltarusių, lenkų, lietuvių ir žydų tekstuose apie Vilnių. Žvilgsnis nuo Vilnių supančių kalvų, dažniausiai nuo Pilies klanų, į apačioje plytintį miestą ir žvilgsnis į istorinį miesto likimą – tai tipiška Vilniaus poetinė figūra, aptinkama įvairiomis kalbomis parašytuose tekstuose. Įvairiakalbiuose tekstuose apie Vilnių – tos pačios siaurutės ankšto miesto kvartalų tinklo gijos, apjuostos žalių kalvų žiedo, ir bažnyčių bei bokštų vertikalės; nedaug kuo skiriasi istorinių ir kultūros veikėjų panteonai bei architektūrinių realiųjų gretos. Kiekvienas iš mūsų, gyvenantis Vilniuje nuo gimimo

PAVEL
LAVRINEC
Rusiškasis
Vilniaus
tekstas

²⁴ Тимонин В. На краю ночи; Яблонская Т. Вечные предметы. Вильнюс: Вага, 1990, с. 123.

²⁵ Созвездие голосов. Поэтический альманах студии «Плеяда». Первый выпуск. Вильнюс: Прикосновение муз, 2008, с. 83.

²⁶ Кобрин Ю. Высокое давление: Стихотворения. Эссе. Переводы. Вильнюс: Žuvėdra, 2006, с. 48.

Воспоминания Теобальда. Часть II: Виленские воспоминания. Вильна: Тип. М. Р. Ромма, 1890. Vasilijaus von Rotkircho apybraižų ir apsakymų apie anekdotiškus ir nepaprastus įvykius Vilniuje ir Vilniaus keistuolius knyga.

ar atsikraustęs iš svetur, patenka į jau egzistuojančią erdvę, kurios margumyne nesunkiai atranda ir artimos, savos tradicijos pėdsakų, ir tikro gyvenimo pažadą.

Neprošal būtų pažymėti tuos pėdsakus, išnešti į miesto aikštes iš knygų ir dokumentų, materializuoti istorikų, filologų, paminklosaugos specialistų išmanymą informacinėse ir memorialinėse lentose. Koks patrauklus sumanymas: suieškoti Žmurkevičiaus viešbutį, kur buvo apsistojęs Aleksandras Ostrovskis, jei šis pastatas išliko, arba namą, kuriame gyveno žandarmėrijos karininkas ir lietuvių mitologijos apybraižų autorius Vasilijus fon Rotkirchas, parašęs knygą „Vilniaus prisiminimai“, į kurią sudėti pasakojimai apie nepaprastus nutikimus ir miesto keistuolius. Neliko „Europos“ viešbučio, kuriame apsistodavo Fiodoras Šaliapinas, bet „Žoržo“ viešbutis, kur gyveno Maksimilianas Vološinas, stovi kaip stovėjęs. Spėjama, kad pati

polifoniškumo idėja pasaulinės šlovės mąstytojo Michailo Bachtino galvoje gimė iš krislo paauglystės įspūdžių apie daugiakalbį miestą, ir nors namo, kuriame jis gyveno, nebėra, galima būtų pažymėti buvusios gimnazijos, kurioje jis mokėsi, pastatą. Didžiajame Vilniaus universiteto kieme, tarp memorialinių lentų galima išvysti ir lentą rusų literatūros profesoriaus Ivano Loboikos garbei. Jo kolega istorikas Pavelas Kukolnikas, literatas ir nuolaidus cenzorius, gyveno Vilniuje nuo 1825 m. iki mirties 1884 m. Uždarius universitetą, jis dėstė Medicinos ir chirurgijos bei Katalikų dvasinėje akademijose, bet nepagerbtas nė vienu atminimo ženklu. 1920 m. Vilniuje pusantros savaitės gyveno ištrūkę iš bolševikinės Rusijos Dmitrijus Merežkovskis, Zinaida Gippius, Dmitrijus Filosofovas. Jie surengė kelis vakarus Miesto salėje (dabar Filharmonija), skaitė antibolševikines paskaitas ir sakė kalbas.

O Pacų rūmams visgi labai trūksta memorialinės lentos su įvairiomis kalbomis įrašytais garsenybių, 1812 m. dalyvavusių puotose Aleksandro, Napoleono ir vėl Aleksandro garbei, vardais.